

การท่องเที่ยววิถีพุทธ: สัมผัสวิถีวัฒนธรรมวัดไร่ขิง พระอารามหลวง
BUDDHIST TOURISM: EXPERIENCE THE CULTURE OF WAT RAI
KHING, ROYAL MONASTERY

พระมหาไพบูลย์ วิบุโล (จัดละ), แม่ชีจำเรียง กำเนิดโทน และปรีดา จันทร์แจ่มศรี

วัดไร่ขิง พระอารามหลวง

Phra Maha Paiboon Vipulo (Jadla), Mae Chee Chamriang Kamnoedton,
and Preeda Chanjamsri

Wat Rai Khing Royal Monastery

Email: Paiboon@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “การท่องเที่ยววิถีพุทธ: สัมผัสวิถีวัฒนธรรมวัดไร่ขิง พระอารามหลวง” มุ่งศึกษาการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ การเรียนรู้และสัมผัสวัฒนธรรมทางศาสนา ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม เป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธาและแหล่งท่องเที่ยวสำคัญทางพระพุทธศาสนาในภาคกลางของประเทศไทย การศึกษาครอบคลุมการท่องเที่ยวในมิติทางศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี ที่ผสมผสานกับวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น

ผลการศึกษาพบว่า วัดไร่ขิงมีศักยภาพในฐานะศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เนื่องจากมีสถานที่สำคัญทางศาสนา เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร และพระพุทธรูปหลวงพ่อดำวัดไร่ขิง อันเป็นสัญลักษณ์แห่งศรัทธาของชาวพุทธทั่วประเทศ การท่องเที่ยววิถีพุทธที่นี่ไม่เพียงแต่การเยี่ยมชมสถานที่ แต่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ การทำบุญตักบาตร การสวดมนต์ และการฟังเทศน์ งานเทศกาลประจำปีวัดไร่ขิง เป็นกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนประเพณีและวิถีชีวิตของชุมชนในพื้นที่ มิติทางศาสนาและวัฒนธรรม วัดไร่ขิงยังมีตำนานที่เล่าขานกันมา เรื่องการอัญเชิญพระพุทธรูปลอยน้ำและประวัติการสร้างวัดในปี พ.ศ. 2394 มิติทางประวัติศาสตร์และความน่าสนใจให้กับการท่องเที่ยว ตลอดจนการบูรณาการศิลปะและสถาปัตยกรรมไทยทั้งดงาม การท่องเที่ยววิถีพุทธที่วัดไร่ขิง พระอารามหลวง เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงศรัทธา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน การจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมควรคำนึงถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อสร้างประสบการณ์ท่องเที่ยวที่ลึกซึ้งและยั่งยืนแก่นักท่องเที่ยวจากทั่วทุกมุมโลก

คำสำคัญ: การท่องเที่ยววิถีพุทธ, สัมผัสวิถีวัฒนธรรม, วัฒนธรรมวัดไร่ขิง

Abstract

The academic article “Buddhist Tourism: Experiencing the Culture of Wat Rai Khing, Royal Monastery” aims to study the promotion of Buddhist tourism, learning and experiencing religious culture at Wat Rai Khing, Royal Monastery, Nakhon Pathom Province, which is a center of faith and an important Buddhist tourist attraction in the central region of Thailand. The study covers tourism in terms of religion, culture and tradition, which are integrated with the local community lifestyle.

The results of the study found that Wat Rai Khing has the potential to be a center of Buddhist tourism because it has important religious sites, such as the Ubosot, the Vihara and the Luang Por Wat Rai Khing Buddha statue, which are symbols of faith for Buddhists throughout the country. Buddhist tourism here is not only about visiting the place, but also gives tourists the opportunity to participate in religious ceremonies, such as making merit by offering alms to monks, chanting and listening to sermons. The annual Wat Rai Khing festival is a cultural activity that reflects the traditions and lifestyles of the local community. In terms of religion and culture, Wat Rai Khing also has a legend about inviting the floating Buddha statue and the history of the temple’s construction in 1851. It provides historical dimensions and interesting aspects to tourism, as well as the integration of beautiful Thai art and architecture. Buddhist tourism at Wat Rai Khing, Royal Monastery, is a form of tourism that harmoniously connects faith, culture and lifestyle. Appropriate tourism management should take into account cultural conservation and community participation. To create immersive and sustainable travel experiences for tourists from all over the world.

Keywords: Buddhist tourism, cultural experiences, Wat Rai Khing culture

บทนำ

การท่องเที่ยวได้ถูกกล่าวถึงในฐานะของธุรกิจการค้าบริการที่มีศักยภาพที่สามารถช่วยขยายการจ้างงาน การกระจายรายได้และการหารายได้จากเงินตราต่างประเทศและได้ถูกบรรจุให้เป็นแนวทางเร่งด่วนในการฟื้นฟู เศรษฐกิจและสังคม” ในประเทศไทยได้มีการจัดลำดับศักยภาพ ด้านการท่องเที่ยวระดับจังหวัด การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นรูปธรรมการท่องเที่ยวประเภทหนึ่งซึ่งเน้นความสำคัญกับแหล่งท่องเที่ยว ที่เกี่ยวข้องกับมรดกประเพณีที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาและวัฒนธรรมที่ดึงดูดความสนใจ โดยสิ่งที่ดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว นั้น มีหลายอย่างประกอบด้วย พิพิธภัณฑสถาน โบราณคดี ศิลปะ การแสดงพื้นบ้าน ประเพณีพิธีกรรมทางศาสนา หัตถกรรมงานฝีมือ และการกระทำอื่น ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (จุฑามาศ คงสวัสดิ์, 2550: 1) โดยการท่องเที่ยวของประเทศไทย ก่อตั้งโดยพระราชกฤษฎีกา ลงประกาศในราชกิจ-จานุเบกษา ตอนที่ 74 เล่มที่ 36 ลงวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ.

2502 ในสมัยรัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ให้เป็นองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ใช้ตัวย่อ อสท. และประกอบพิธีเปิดสำนักงานอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2503 ต่อมาได้รับการยกฐานะตามมติสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ทำหน้าที่รัฐสภา ลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 96 ตอนที่ 72 ลงวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2522 ยกฐานะ อสท. ขึ้นเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ใช้ตัวย่อ ททท. (Tourism Authority of Thailand : TAT) ปัจจุบันการท่องเที่ยวของไทยได้มีการพัฒนารูปแบบไปอย่างมาก หลากหลายวัตถุประสงค์ และมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปตามประเภทของการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงศาสนา เป็นต้น แต่จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของผู้วิจัยพบว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการเดินทางที่มีการผสมผสานสลับกันไปสลับกันมา ระหว่างการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา หรืออาจกล่าวสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาหมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมความงดงามของโบราณสถาน โบราณวัตถุเที่ยวชมงานพุทธศิลป์ นมัสการขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กราบไหว้พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบที่เคารพนับถือ และเพื่อการปฏิบัติธรรม (กฤษณา รักษาโฉม และคณะ, 2556)

โดยการเดินทางท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบใดก็ตาม ล้วนเป็นวิถีทางหนึ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกคนนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (นิศา ชัยกุล, 2557: 11) ดังนั้นการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่สร้างประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมให้กับประเทศเป็นอย่างมาก ถือเป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อกลไกการพัฒนาประเทศไทย การส่งเสริมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่ง มาสู่การสร้างอาชีพ การจ้างงานทั้งในภาคการท่องเที่ยวโดยตรงและการจ้างงานในภาคอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องตามมา เกิดการกระจายรายได้ไปสู่ชุมชนและท้องถิ่นมากขึ้น จะนำไปสู่การสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจและมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนานั้น ถือเป็นการท่องเที่ยวเพื่อการชม หรือการสัมผัสสถาปัตยกรรมด้านศาสนา การท่องเที่ยววัด ศาสนสถาน และสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา (มานิช พรหมปัญญา และคณะ, 2556: 37) ซึ่งการเดินทางท่องเที่ยวเชิงศาสนานี้สำหรับในสังคมไทยที่มีศาสนาพุทธเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจนั้น มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวส่วนใหญ่เรียกว่า เป็นการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาบ้าง หรือการท่องเที่ยวเชิงพุทธบ้าง เพราะ 96% ของคนไทยนับถือศาสนาพุทธ ที่มีมานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 1822 ที่อาณาจักรสุโขทัยรับเอาพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท แบบลังกาวงศ์เข้ามาเป็นศาสนาประจำชาติ (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2530: 60) โดยงานวิจัยของศูนย์บริการวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาหมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน เพื่อเยี่ยมชม หรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กราบไหว้พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ครอบคลุมถึงสิ่งปลูกสร้างทางสถาปัตยกรรม ได้แก่ อาคารที่ประดิษฐานรูปเคารพ สถานที่ประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้น แต่จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยอื่น ๆ พบว่า การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา สามารถครอบคลุมการท่องเที่ยวใน 2 มิติ คือ 1)

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในมิติทางโลก 2) การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในมิติทางธรรม ซึ่งทั้ง 2 มิติดังนี้มีเป้าประสงค์ในส่วนที่สอดคล้องกัน คือ มุ่งให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองไปตลอด 5000 ปี ตามพุทธทำนาย และเพื่อเผยแผ่พุทธธรรมให้เกิดประโยชน์แก่ชาวโลกทั้งมวล ส่วนที่ขยายเพิ่มเติมออกไปคือ มิติการปฏิบัติในทางธรรมอันได้แก่ การปฏิบัติกรรมฐานทั้งด้านสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานในอดีตจะมีการเรียนการสอนกันภายในวัด มีพระสงฆ์ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระธรรมคำสอน แต่ยุคปัจจุบันมีผู้รู้ที่เป็นฆราวาสทำหน้าที่นี้ด้วย และวัดอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละบริบทของท้องถิ่นที่ตั้ง อาทิ วัด ในภาคเหนืออาจจัดกิจกรรมการเผยแผ่พุทธธรรม และการปฏิบัติธรรมที่มีรายละเอียดแตกต่างออกไปจากวัดในภาคกลางและภาคใต้ เป็นต้น จึงเป็นเรื่องที่ควรศึกษาถึงข้อแตกต่างนั้น ซึ่งนอกจากจะเป็นกิจกรรมที่แต่ละวัดจะเป็นผู้ดำเนินการเองตามความถนัดและความเชี่ยวชาญแล้ว บางวัดได้อาศัยศักยภาพที่ตนมี สามารถขยายขอบเขตปฏิสัมพันธ์ด้านการเผยแผ่พุทธธรรม และการปฏิบัติธรรมกับวัดอื่น ๆ ด้วย โดยมีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย กิจกรรมสำคัญที่เครือข่ายทุกเครือข่ายทำร่วมกัน คือ การสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้, 2557: 8)

ในส่วนของสถานที่สำคัญเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ คือ วัดไร่ขิง เป็นหนึ่งในวัดที่มีชื่อเสียงของจังหวัดนครปฐม ซึ่งได้รับการตั้งชื่อใหม่เป็น วัดมงคลจินดาราม แต่ชาวเมืองนครปฐมก็ยังคงเรียกติดปากกันว่า “วัดไร่ขิง” โดยภายในวัดประดิษฐาน พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ที่ชาวนครปฐม ให้การสักการะบูชา คือ หลวงพ่อวัดไร่ขิง และยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในนครปฐมอีกด้วย อีกทั้งภายในวัดยังได้มีพิธีอัญเชิญเทวรูป ท้าวเวสสุวรรณโณ (ท้าวเวรเทพบุตร) ประดิษฐานบนแท่นบูชา โดยในการนี้ได้รับความเมตตาจาก พระครูโสภิตวิริยาภรณ์ (หลวงพ่อกุญแจ ภูทอกจาโร) เจ้าอาวาส วัดจุฬามณี จังหวัดสมุทรสงคราม ในการทำพิธีเบิกเนตรและประดิษฐานบนแท่นบูชา เพื่อให้ประชาชนได้มาสักการะบูชาอีกด้วย (ไปเที่ยวกัน, 2566: ออนไลน์) สำหรับชื่อวัดนั้น มีเรื่องเล่าว่า พื้นที่วัดในอดีตมีชาวจีนปลูกบ้านอาศัยอยู่กันเป็นจำนวนมากและนิยมปลูกขิงกัน อย่างแพร่หลาย จนเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านหรือชุมชนในแถบนี้ว่า “ไร่ขิง” ต่อมา เมื่อมีชุมชนหนาแน่นมากยิ่งขึ้นจึงได้มีการสร้างวัดเพื่อเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ดังนั้น วัดจึงได้ชื่อตามชื่อของหมู่บ้านหรือชุมชนว่า “วัดไร่ขิง” ในราวปี พ.ศ. 2446 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ เสด็จตรวจเยี่ยมวัดในเขตอำเภอสามพราน สมเด็จพระเจ้า ได้เสด็จมาที่วัดไร่ขิง และทรงตั้งชื่อวัดใหม่ว่า “วัดมงคลจินดาราม” ทั้งทรงไต่ถามชื่อเดิมต่อท้ายจึงกลายเป็น “วัดมงคลจินดาราม (ไร่ขิง)” เมื่อเวลาผ่านพ้นมานานและคงเป็นเพราะความกร่อนของภาษาจีนทำให้วงเล็บหายไป คงเหลือเพียงคำว่า “ไร่ขิง” ต่อท้ายคำว่า “มงคลจินดาราม” จึงต้องเขียนว่า “วัดมงคลจินดาราม-ไร่ขิง” แต่ในทางราชการยังคงใช้ชื่อเดิมเพียงว่า “วัดไร่ขิง” สืบมาจนทุกวันนี้ (วัดไร่ขิง, 2566)

การท่องเที่ยวเชิงพุทธในการส่งเสริมวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวของวัดไร่ขิงพระอารามหลวง พบว่า ประเทศไทยได้มีการจัดลำดับศักยภาพ ด้านการท่องเที่ยวระดับจังหวัด การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นรูปธรรมการท่องเที่ยวประเภทหนึ่งซึ่งเน้นความสำคัญกับแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่าง

ยิ่งในการท่องเที่ยวเชิงศาสนา การเดินทางท่องเที่ยวเชิงศาสนานี้สำหรับในสังคมไทยที่มีศาสนาพุทธเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา สามารถครอบคลุมการท่องเที่ยวใน 2 มิติ คือ 1) การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในมิติทางโลก 2) การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในมิติทางธรรม ในส่วนนี้จะไปเชื่อมโยงกับ การท่องเที่ยวในวัดไร่ซึ่งมีทำสำหรับนักท่องเที่ยวเพื่อป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในนครปฐม โดยในวัดไร่ซึ่งนั้นจะมีสถานที่ท่องเที่ยวหลายจุด และความเป็นมาที่สำคัญ เช่น ภายในวัดประดิษฐาน พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ที่ชาวนครปฐม ให้การสักการะบูชา คือ หลวงพ่อวัดไร่ขิง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญส่วนของสถานที่สำคัญเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

บริบทเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทั่วไปสำหรับนักท่องเที่ยว

การกล่าวถึงบริบทเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทั่วไปสำหรับนักท่องเที่ยว จะเห็นว่าการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมการผ่อนคลายความเครียดที่ปัจจุบันได้รับความนิยมเพิ่มสูงขึ้นพร้อม ๆ กับรูปแบบการท่องเที่ยวที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากการผ่อนคลายความเครียดแล้ว กิจกรรมการท่องเที่ยวยังสามารถสร้างเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยวได้อีกทางหนึ่งด้วย กล่าวคือ รายได้ที่จะกระจายสู่แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนที่เกี่ยวข้องในลักษณะของการสร้างงาน และ นำไปสู่การสร้างรายได้แก่คนในท้องถิ่น ซึ่งภาครัฐได้กำหนดให้การท่องเที่ยวเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของประเทศ และกลุ่มจังหวัดการท่องเที่ยวทุกภูมิภาคของไทย (มาโนช พรหมปัญญา และคณะ, 2556) ซึ่งการเดินทางออกจากที่พักในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เป็นการชั่วคราวเพื่อการเยี่ยมญาติมิตร หรือวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวอื่นๆ ที่ไม่ใช่การประกอบอาชีพ เช่น การพักผ่อน การเล่นกีฬา การประชุม การสัมมนาการท่องเที่ยวนี้ มีลักษณะ 5 ประการ ประกอบด้วย

ประการที่ 1 การท่องเที่ยวที่เกิดจากการเคลื่อนที่ของมนุษย์สู่ที่หมายต่างๆ รวมทั้งการหยุดพัก ณ ที่เหล่านั้น

ประการที่ 2 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวมี 2 ส่วน คือ การเดินทางสู่จุดหมาย และการหยุดพักประกอบกิจกรรม ณ จุดหมายนั้น

ประการที่ 3 การเดินทางและการหยุดพักเกิดขึ้นนอกภูมิสำเนาและที่ทำงาน การท่องเที่ยวจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดกิจกรรม แตกต่างจากกิจวัตรของเจ้าของถิ่นที่เดินทางผ่านและพัก (Davidson Rob, 1995: 2) โดยการท่องเที่ยวนี้สามารถเป็นองค์ประกอบตามรายละเอียดได้ 3 ระดับ ประกอบด้วย

ระดับที่ 1 การท่องเที่ยวตามความสนใจทั่วไป (General Interest Tourism : GIT) คล้ายกับการท่องเที่ยวมวลชนหรือการท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก เป็นการตอบคำถามของนักท่องเที่ยวว่า จะไปเที่ยวที่ไหนในวันหยุด นักท่องเที่ยวประกอบกิจกรรมเที่ยวชมเพื่อถ่ายภาพเป็นหลัก เน้นท่องเที่ยวหลายแห่ง ซึ่งแต่ละแห่งจะใช้เวลานานาชมเพียงสั้น ๆ

ระดับที่ 2 การท่องเที่ยวตามความสนใจแบบผสม (Mixed Interest Tourism : MIT) เป็นการตอบคำถามของการท่องเที่ยวว่า จะไปท่องเที่ยวที่ไหนในวันหยุด ไปอย่างไรไปกับใคร และไปทำกิจกรรมอะไร การท่องเที่ยวแบบนี้ได้จำแนกความแตกต่างออกเป็น 3 ส่วนแบ่งตลาด เช่น

1) ส่วนแบ่งตลาดตามภูมิศาสตร์หรือทำเลที่ตั้ง เช่น การท่องเที่ยวในชนบท การท่องเที่ยวในเมือง การท่องเที่ยวในเอเชีย/ยุโรป เป็นต้น

2) ส่วนแบ่งตลาดตามส่วนธุรกิจ เช่น ที่พักแรม การคมนาคมขนส่ง หรืองานเทศกาล เช่น การท่องเที่ยวตามรีสอร์ต การท่องเที่ยวโดยเรือสำราญ การท่องเที่ยวเพื่อการประชุมและนิทรรศการ

3) ส่วนแบ่งตลาดตามกลุ่มประชากรที่มีความเกี่ยวพันกันจากการสมรสหรือความชอบพอ เช่น การท่องเที่ยวผู้สูงอายุ การท่องเที่ยวบาร์เกย์ การท่องเที่ยวสตรี เป็นต้น

ระดับที่ 3 การท่องเที่ยวตามความสนใจพิเศษ (Special Interest Tourism : SIT) เป็นการตอบคำถามของการท่องเที่ยวว่า จะไปท่องเที่ยวที่ไหนในวันหยุด และมีความสนใจจะทำกิจกรรมท่องเที่ยวได้ เช่น การท่องเที่ยวเชิงกีฬา เชิงวัฒนธรรม เชิงผจญภัย เชิงสุขภาพ เชิงอาหาร (ราณี อิลิซียกุล, 2557: 15-16)

นอกจากนี้ตามบริบทเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทั่วไปสำหรับนักท่องเที่ยว เกี่ยวกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (Tourism Authority of Thailand : TAT) การท่องเที่ยวตามความสำคัญของสภาพแวดล้อมไว้ 12 รูปแบบ ประกอบด้วย

แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะทางธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง มีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศนั้น มีการจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น

แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปะวิทยาการ (Arts and Sciences Educational Attraction Standard) แหล่งท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองความสนใจพิเศษของนักท่องเที่ยวเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวแบบใหม่ ที่สามารถเพิ่มเติมได้อีกมากมายตามความนิยมของคนในแต่ละยุคสมัย ปัจจุบันมีปรากฏอยู่หลาย ๆ แห่ง เช่น พิพิธภัณฑ์เฉพาะทาง แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี และ MICE เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ (Historical Attraction) แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา รวมถึงสถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่ มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณ กำแพงเมือง คูเมืองพิพิธภัณฑ์ วัด ศาสนสถาน เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (Natural Attraction) สถานที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน มีความแปลกตาของสภาพธรรมชาติ และมีภูมิศาสตร์อันเป็น

เอกลักษณ์ หรือเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่มีลักษณะพิเศษ (Special Environmental Features) หรือสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าทางวิชาการก็ได้

แหล่งท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ (Recreational Attraction) แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อการพักผ่อนและเสริมสร้างสุขภาพ ให้ความสนุกสนาน บันเทิง และการศึกษาหาความรู้ แม้ไม่มีความสำคัญในแง่ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม แต่มีลักษณะเป็นแหล่งท่องเที่ยวร่วมสมัย เช่น สถานบันเทิง สวนสัตว์ สวนสนุก สนามกีฬาและสวนสาธารณะ ที่มีลักษณะพิเศษ

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Attraction) แหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสม และถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมา ประกอบด้วยงานประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน การแสดงศิลปะ วัฒนธรรมสินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษาชนเผ่า เป็นต้น เช่น งานแสดงของช้างจังหวัดสุรินทร์ งานร่มบ่อสร้างจังหวัดเชียงใหม่ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวน้ำพุร้อนธรรมชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติอย่างหนึ่ง ที่ต้องมีการกำหนดมาตรการความปลอดภัยที่ชัดเจน เพื่อควบคุมกิจกรรมการท่องเที่ยวใดๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำพุร้อนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเป็นการเพิ่มมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติของประเทศไทย ให้เป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น

แหล่งท่องเที่ยวประเภทชายหาด (Beach Attraction) สถานที่ที่มีชายหาดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน ในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นบริเวณชายหาด ได้แก่ การเล่นน้ำ การอาบแดด เล่นกีฬาทางน้ำ กีฬาชายหาด การนั่งพักผ่อน เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำตก สถานที่ที่มีน้ำตกเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ได้แก่ การว่ายน้ำ การพักผ่อน การเดินสำรวจน้ำตก การล่องแก่ง การดูนก เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทถ้ำ สถานที่ที่มีถ้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย เช่น การเข้าชมบรรยากาศหินงอกหินย้อยภายในถ้ำ การศึกษาด้านโบราณคดีของมนุษย์ยุคต่างๆ ที่เคยอยู่อาศัยในถ้ำ การนมัสการพระพุทธรูป การให้อาหารสัตว์ การปิกนิก เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทเกาะ เป็นสถานที่ที่มีลักษณะพิเศษและมีธรรมชาติงดงามอันเป็นเอกลักษณ์ที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน การทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเล่นกีฬาทางน้ำ การดำน้ำ การชมถ้ำไต้ฟ้า และอื่น ๆ ต้องมีการดูแลจากผู้เกี่ยวข้อง และเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างเข้มงวด เพราะมีความเสี่ยงต่อการถูกทำลายมากที่สุด

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทแก่ง สถานที่ที่มีแก่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน เพื่อความเพลิดเพลิน และนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวหลัก เช่น การล่องแก่ง การพายเรือ การพักผ่อน และการเดินป่า อาจเสริมกิจกรรมการศึกษาธรรมชาติเข้าไปด้วย ได้แก่ การดูนก การสำรวจธรรมชาติ การศึกษาพันธุ์พืชต่าง ๆ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2566)

สรุปการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมสำคัญที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคม โดยมีหลายรูปแบบที่ตอบสนองต่อความต้องการและความสนใจของนักท่องเที่ยวในยุคปัจจุบัน การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มีความยั่งยืนและคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมถือเป็นหัวใจสำคัญที่จะทำให้การท่องเที่ยวไทยเติบโตอย่างมั่นคงต่อไป

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยว เป็นการอธิบายเกี่ยวกับ การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้เรื่องศาสนา ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม เทศกาลงานประเพณี วิถีชีวิต เป็นต้น โดยอาศัยวัดอุทิศทางวัฒนธรรมหรือทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่มาใช้เป็นเครื่องมือในส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวนับเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่ได้นำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวอเมริกันและยุโรป ที่ต่างสนใจที่จะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงานสถาปัตยกรรม และสัมผัสวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในประเทศนั้น โดยเฉพาะประเทศในแถบเอเชียและแอฟริกา รวมถึงชื่อของที่ระลึกที่เป็นงานหัตถกรรมละงานฝีมือที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในประเทศนั้น การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเราเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว, 2566) ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การศึกษาหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้และการให้คุณค่าของสังคม โดยสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าหรือสภาพแวดล้อมอย่างธรรมชาติ ที่สามารถแสดงออกให้เห็นถึงความสวยงามและประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี องค์การสหประชาชาติได้จัดการประชุมว่าด้วยการเดินทางและท่องเที่ยวระหว่างประเทศขึ้น ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี เมื่อปี ค.ศ. 2506 และการท่องเที่ยวมีการเดินทาง (Travel) ที่มีเงื่อนไข 3 ประการ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, อ้างใน ธวัชวรรณ มาตกุล, 2556: 5)

ประการที่ 1 การเดินทาง (Travel) การเดินทางที่ไม่ได้ถูกบังคับหรือเพื่อสินจ้างโดยมีการวางแผนการเดินทางจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง และใช้ยานพาหนะนำไปเป็นระยะทางไกลหรือระยะทางไกลก็ได้

ประการที่ 2 จุดหมายปลายทาง (Destination) จุดหมายปลายทางที่จะไปอยู่เป็นการชั่วคราวแล้วต้องเดินทางกลับที่อยู่เดิมหรือภูมิลำเนาเดิม โดยเป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยวเลือกเดินทางไปเยือนและใช้ช่วงเวลาหนึ่งอยู่ ณ ที่นั้น ซึ่งมีสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการที่พอเพียงสำหรับตอบสนองความต้องการและความพอใจให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเยือน

ประการที่ 3 ความมุ่งหมาย (Purpose) การมีความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ในการเดินทางก็ได้ที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้ โดยมีความมุ่งหมายในการเดินทางอยู่หลายอย่างด้วยกัน ซึ่งผู้เดินทางคนหนึ่งอาจมีความมุ่งหมายในการเดินทางมากกว่าหนึ่งอย่างก็เป็นได้ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (historical tourism) การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยวได้รับความรู้ และมีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อมโดยที่ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว สอดคล้องกับ การท่องเที่ยวที่ผู้มาเยือนต้องการสัมผัสถึงวัฒนธรรมอันแท้จริง ความแตกต่างของวิถีชีวิต วิถีชีวิตที่เรียบง่ายของท้องถิ่นที่ไปเยือน และการได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และความคิดซึ่งกันและกัน ระหว่างเจ้าของท้องถิ่นและผู้มาเยือน เช่น การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมศิลปวัฒนธรรม หรือเข้าร่วมประเพณีเทศกาลของท้องถิ่นที่ไปเยือน การเดินทางเพื่อศึกษาขนบธรรมเนียมความเชื่อที่สืบทอดกันมาของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนความเชื่อทางศาสนา เรื่องราวและงานเทศกาลที่จัดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวจะต้องสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่และสภาพทางภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น (พระครูวิมลศิลป์กิจ (เรืองฤทธิ์ ธนบุญ) และคณะ, 2555: 19) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวประเภทหนึ่งที่นักท่องเที่ยวปรารถนาที่จะเรียนรู้ศิลปวิทยาการที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาติต่างๆ ในสถาบันหรือสถานศึกษาที่มี

ชื่อเสียงหรือในประเทศที่มีวัฒนธรรมเป็นที่น่าสนใจของเขา ก็จะต้องเที่ยวไปยังประเทศนั้นๆ เพื่อศึกษาพิจารณาชีวิตความเป็นอยู่ในแง่มนุษยวิทยาและสังคมวิทยา เพื่อชมโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เพื่อติดตามความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีปัจจุบัน เพื่อชมสิ่งศิลปะนาพวรรณในหอศิลป์ เพื่อนมัสการศูนย์ศาสนาที่สำคัญๆ เพื่อร่วมปฏิบัติในงานนมกรรมและงานฉลอง เพื่อชมการแสดงทางศิลปะครั้งสำคัญๆ ฯลฯ การเดินทางโดยมีเหตุจูงใจดังกล่าวเรียกว่า เป็น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (หม่อมหลวงดุษฎี ชุมสาย และญิบพันธ์ พรหมโยธี, 2527: 60) โดยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวตรงกับหลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 4 ประการ (ปรัชญาพร พัฒนาผล, 2554: 15)

หลักการที่ 1 เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญคุณค่าประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ข้อมูลที่ได้เพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้ประกอบการเที่ยวชมเพื่อเพิ่มประสบการณ์การเรียนรู้และเข้าใจในทรัพยากรวัฒนธรรมท้องถิ่น อีกทั้งชุมชนยังภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน

หลักการที่ 2 เป็นการท่องเที่ยวที่ปลูกฝังคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหนกรักษาทรัพยากรวัฒนธรรมในท้องถิ่น นอกจากนี้คนในชุมชนท้องถิ่นยังมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว และได้รับประโยชน์ตอบแทนที่ยุติธรรมจากการท่องเที่ยว อาทิ การจ้างงาน การบริการนำเที่ยว การให้บริการขนส่ง การให้บริการที่พัก การขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น

หลักการที่ 3 เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้ ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวในด้านวัฒนธรรมและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

หลักการที่ 4 เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น รวมทั้งเคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรีและผู้คนของตนเอง

โดยการที่นักท่องเที่ยวจะเลือกเข้าไปเยี่ยมชมในแหล่งท่องเที่ยวใดนั้นแหล่งท่องเที่ยวนั้นจะต้องมีความดึงดูดใจและความน่าสนใจอยู่ในระดับที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวได้ เช่น คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ความเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว ความสะดวกในการเข้าถึงความปลอดภัย และความสามารถในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากองค์ประกอบด้านศักยภาพในการดึงดูดใจแล้ว แหล่งท่องเที่ยวควรมีศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยวด้วย เช่น ความสะดวกขั้นพื้นฐาน และการสนับสนุนทางด้านนโยบาย ด้านงบประมาณและด้านบุคลากร จากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้แหล่งท่องเที่ยวสามารถดำรงอยู่ได้อย่าง

มีประสิทธิภาพ แต่แหล่งท่องเที่ยวจะสามารถดำรงอยู่ได้นั้น การบริหารจัดการเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญทั้งในด้านการจัดการด้านการอนุรักษ์ การฟื้นฟูสภาพของแหล่งท่องเที่ยว การมีมาตรการป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับตัวแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งการจัดการด้านการบริการและการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวที่เหมาะสม นอกจากนี้ จากเป้าหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความเข้าใจต่อวิถีชีวิต ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของท้องถิ่น รวมถึงการสร้างจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อการรักษาวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวนั้น ดังนั้น การกำหนดเกณฑ์มาตรฐานแหล่งท่องเที่ยว จึงให้ความสำคัญต่อการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก รวมทั้งการจัดการด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นด้วย (สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2557: 4)

การท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีต่อวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวของวัดไร่จิง

การท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีต่อวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวของวัดไร่จิงพระอารามหลวงจะเห็นว่าวัดเป็นบทบาทสำคัญต่อการท่องเที่ยวอย่างไรบ้าง โดยมีรายละเอียดว่า นักท่องเที่ยวที่เดินทางไปเที่ยวยังสถานที่ต่างๆ มักจะมีวัตถุประสงค์หรือมีสิ่งที่ดึงดูดใจต่างๆ กันไป บ้างก็ต้องการเดินทางไปยังที่ใดที่หนึ่งเพื่อชื่นชมธรรมชาติ ความงาม ดาอากาศ แต่สิ่งหนึ่งที่มีพลังดึงดูดให้ผู้คนจำนวนมากเดินทางดันดันไป ก็คือ การเดินทางไปยังสถานที่สำคัญทางศาสนาของตน วัดนั้นดำรงตำแหน่งสถานที่สำคัญ

สำหรับนักท่องเที่ยวมาช้านาน เป็นสิ่งดึงดูดใจที่มีอิทธิพลสูง และจะมีต่อไปไม่มีวันสิ้นสุด ซึ่งบทบาทของวัดที่เอื้อต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยวัดเป็นสถานที่ๆ มีบริเวณมีอาคารสถานที่กว้างขวาง มีข้าวของเครื่องใช้มากมาย วัดจึงอยู่ในฐานะที่จะเป็นที่พึ่งพิงแก่นักท่องเที่ยวบางกลุ่มได้ โดยเฉพาะคนที่มีรายได้น้อยให้มีโอกาสเดินทางท่องเที่ยวได้มากขึ้น นับเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชนที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ให้สามารถเดินทางท่องเที่ยว เปิดหูเปิดตามากขึ้น ในอดีตนั้นกิจการที่พักร่มก็ถือกำเนิดมาจากการที่ศาสนสถานให้ที่พักแก่ผู้เดินทางไปจาริกบุญ มีหลักฐานปรากฏว่าในเส้นทางที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางไปแสวงบุญในประเทศอินเดีย หรือในบริเวณที่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรโรมัน วัดหรือโบสถ์มีบทบาทในการให้ที่พักแก่ศาสนิกชน บางแห่งก็เปิดให้พักร่ม บางแห่งก็เรียกเก็บเงินเพื่อเอาไปบำรุงวัด ซึ่งถือได้ว่าเป็นต้นกำเนิดของการประกอบกิจการที่พักร่ม (Bhatia, A.K., 1983: 237) ปัจจุบันการท่องเที่ยว เชิงศาสนา หรือทัวร์ไหว้พระทำบุญ วันสำคัญต่างๆ นับเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวสำหรับกลุ่มคนที่มีความสนใจพิเศษที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในประเทศไทย ทั้งนี้เพราะตามคติความเชื่อที่ถือว่าการได้มาสักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จะนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิต จากรายงานดังกล่าวพบว่า “วัด” เป็น ทรัพยากรสำหรับการท่องเที่ยวที่สะท้อนอารยธรรม และวิถีชีวิตของท้องถิ่นอันเป็นแหล่งรวมข้อมูลด้านประวัติศาสตร์การศึกษา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนอีกด้วย (สุดาทิพย์ นันทโชค, 2555) วัดเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีโอกาสดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มาก เกิดจากการที่ตัวของวัดเองมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมศิลปกรรมหรือความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่น่าสนใจ หรือวัดอาจอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ เป็นตัวดึงดูดทำให้วัดเป็นผลพลอยได้จากทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ ซึ่งควรมีการพัฒนาให้สอดคล้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอื่นๆ ไปพร้อมๆ กันด้วย การท่องเที่ยวเชิงศาสนาพุทธหรือเชิงพุทธนั้น คือ การเดินทางท่องเที่ยวไปยังศาสนสถานหรือสถานที่ที่มีความสำคัญทางศาสนา เพื่อเยี่ยมชมการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การนมัสการเกจิอาจารย์ รวมไปถึงการทำกิจกรรมด้านศาสนา เช่น การนั่งวิปัสสนากรรมฐาน การนั่งสมาธิตามสถานที่ที่จัดไว้สำหรับปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ประวัติความเป็นมาของศาสนสถานต่างๆ พร้อมกับ สามารถนำหลักธรรมคำสอน ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันโดยกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา ได้แก่ การเยี่ยมชมวัดวาอารามต่างๆ การไปนมัสการพระเกจิอาจารย์และบูชาศาสนสถาน และ ปฏิบัติธรรมหรือนั่งวิปัสสนากรรมฐานและได้แบ่งแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาออกเป็น 2 ประเภท ประกอบด้วย

ประเภทที่ 1 แหล่งท่องเที่ยวประเภทศาสนา คือ อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา คือ ที่ประดิษฐานรูปเคารพสถานที่สำหรับศาสนิกชนมาประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนที่พักของนักบวชตามศาสนานั้น โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ ตามกิจกรรมการใช้ที่แตกต่างกัน ศาสนสถานบางแห่งที่ไม่มีโดดเด่นทางด้านสถาปัตยกรรมหรือประวัติศาสตร์ก็ไม่นับรวมเข้าอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ ประเภทของศาสนสถานแบ่งตามแต่ละศาสนา

ประเภทที่ 2 สถานที่ท่องเที่ยวประเภทสถานปฏิบัติธรรม หมายถึงสถานที่สำหรับบำบัตจิตใจโดยการเข้าฝึกปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนาได้แก่ การนั่งสมาธิ และทำวิปัสสนากรรมฐานเพื่อฝึกฝนจิตใจให้สงบ (ชนกฤต สังข์เฉย, 2550: 63)

จากลักษณะต่อไปนี้การท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีต่อวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวของวัดไร่ขิงพระอารามหลวง มีจุดเด่นที่สำคัญ คือ หลวงพ่อไร่ขิงองค์หลวงพ่อดาวไร่ขิงเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 4 ศอก 2 นิ้วเศษ สูง 4 ศอก 16 นิ้วเศษ ประดิษฐานอยู่บนฐานอยู่บนฐานชุกชี 5 ชั้น เบื้องหน้าผ้าทิพย์ปูทอดลงมาองค์หลวงพ่อดาวไร่ขิงประดิษฐานเป็นพระประธานอยู่ภายในอุโบสถ หันพระพักตร์ไปทางทิศอุดร (ทิศเหนือ) ซึ่งหน้าวัดมีแม่น้ำนครชัยศรีหรือแม่น้ำท่าจีนไหลผ่านจากหนังสือประวัติของวัดไร่ขิงได้กล่าวไว้ว่า สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ได้อัญเชิญมาจากศาลาวัดปูน โดยนำล่องมาทางน้ำด้วยकरนำพาไม้ไผ่หรือที่เรียกกันว่าแพลูกบวรวงศ์พระปฐมมารณ์ เมื่อถึงหน้าวัดไร่ขิงจึงได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้ในอุโบสถ ตรงกับวันที่ 15 ค่ำ เดือน 5 ซึ่งเป็นวันสงกรานต์พอดีจึงมีประชาชนจำนวนมากมาชุมนุมกัน ในขณะที่อัญเชิญองค์หลวงพ่อดาวขึ้น จากแพ สู่ประรำพิธีได้เกิดอัศจรรย์แสงแดดที่แผดจ้ากลับพลันหายไป ความร้อนระอุในวันสงกรานต์ ก็บังเกิดมีเมฆดำมืดทะมึน ลมปั่นป่วน ฟ้าคะนอง และบันดาลให้มีฝนโปรยลงมาทำให้เกิดความเย็นฉ่ำและเกิดความปิติ ยินดีกันโดยทั่วหน้าประชาชนที่มาต่างก็พากันตั้งจิตอธิฐานเป็นหนึ่งเดียวกันว่า “หลวงพ่อดาวจะทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ดับความร้อนร้ายคลายความทุกข์ให้หมดไป ดุจสายฝนที่เมฆนิลลให้ชุ่มฉ่ำ เจริญงอกงามด้วยธัญญาหารฉะนั้น” ดังนั้น วันดังกล่าวที่ตรงกับวันสงกรานต์หรือวันขึ้นปีใหม่ของคนไทยทางวัดจึงได้ถือเป็นวันสำคัญ และได้จัดให้มีงานเทศกาลนมัสการปิดทองประจำปีหลวงพ่อดาวไร่ขิงสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ตำนานหลวงพ่อดาวไร่ขิงนั้น จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมา หรือที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” มีหลายตำนานประกอบด้วย

ตำนานที่ 1 ครั้งเมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ชาวเมืองนครชัยศรีได้มาตรวจเยี่ยมวัด ในเขตอำเภอสามพราน ได้เข้าไปในพระอุโบสถวัดไร่ขิงหลังจากกราบพระประธานแล้ว มีความเห็นว่าพระประธานมีขนาดเล็กเกินไปจึงบอกให้ท่านเจ้าอาวาสพร้อมชาวบ้านไปอัญเชิญมาจากวัดศาลาปูนฯ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตำนานที่ 2 วัดไร่ขิงสร้างเมื่อปีขุน พุทธศักราช 2394 ตรงกับปีสุดท้ายในรัชกาลที่ 3 ต้น ปีในรัชการที่ 4 สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ซึ่งเป็นชาวเมืองนครชัยศรีในขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์พระราชคณะที่ “พระธรรมราชาโนวัตร” ปกครองอยู่ที่วัดศาลาปูนวรวิหารจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้กลับมาสร้างวัดที่บ้านเกิดของตนที่ไร่ขิงเมื่อสร้างพระอุโบสถเสร็จแล้วจึงได้อัญเชิญพระพุทธรูป สำคัญองค์หนึ่งจากกรุงเทพฯ (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) มาเพื่อประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถแต่การสร้างยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์ท่านได้มรณภาพเสียก่อน ส่วนงานที่เหลืออยู่พระธรรมราชาโนวัตร (อาจ จันทโชโต) หลานชายของท่านจึงดำเนินงานต่อจนเรียบร้อย และบูรณะดูแลมาโดยตลอดจนถึงแก่มรณภาพ

ตำนานที่ 3 ตามตำนานเป็นเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับมีพระพุทธรูปลอยน้ำมา 5 องค์ ก็มี 3 องค์ก็มีโดยเฉพาะในเรื่องที่เล่าว่ามี 5 องค์นั้น ตรงกับคำว่า “ปัญญาคัมภีร์ปริยัติสิกขา” ซึ่งได้มีการเล่าเป็นนิทานว่า ในกาลครั้งหนึ่ง มีพี่น้องชาวเมืองเหนือ 5 คนได้บวชเป็นพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนาจนสำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ขึ้นโสดาบันมีฤทธิ์อำนาจทางจิตมากได้พร้อมใจกัน ตั้งสัตย์อธิษฐานว่าเกิดมาชาตินี้จะขอบำเพ็ญบารมีช่วยเหลือสัตว์โลกได้พ้นทุกข์ แม้จะตายไปแล้ว ก็ขอสร้างบารมีช่วยเหลือสัตว์โลกให้ได้พ้นทุกข์ต่อไปจนกว่าจะถึงพระนิพานครั้งพระอริยบุคคล ทั้ง 5 องค์ ได้ดับขันธไปแล้ว ก็เข้าไปสถิตในพระพุทธรูปทั้ง 5 องค์จะมีความปรารถนาที่จะช่วยคนทางเมืองใต้ที่อยู่ติดแม่น้ำให้ได้พ้นทุกข์จึงได้พากันลอยน้ำลงมาตามลำน้ำทั้ง 5 สาย เมื่อชาวบ้าน ตามเมืองที่อยู่ริมแม่น้ำเห็นเข้าจึงได้อัญเชิญและประดิษฐานไว้ตามวัด ส่วนตำนานของเมืองนครปฐมนั้นเล่าว่า มีพระ 3 องค์ ลอยน้ำมาพร้อมกันและแสดงปาฏิหาริย์จะเข้าไปยังบ้านศรีมหาโพธิ์ ซึ่งมีต้นโพธิ์ใหญ่อยู่ จึงได้เรียกตำบลนั้นว่า “บางพระ” พระพุทธรูป 3 องค์ลอยไปจนถึงปากน้ำท่าจีนแล้วกลับลอยทวนน้ำขึ้นมาใหม่ จึงเรียกตำบลนั้นว่า “สามพระทวน” หรือ “สามบ่ทวน” แต่เนื่องจากตำบลที่ชาวบ้านพากันไปชักพระขึ้นฝั่งเพื่อขึ้นประดิษฐาน ณ หมู่บ้านของตนแต่ทำไม่สำเร็จ ต้องเปียกฝนและตากแดดตากลมจึงได้ชื่อว่า “บ้านลานตากฟ้า” และ “บ้านตากแดด” ในที่สุดพระพุทธรูปองค์แรกจึงยอมสถิต ณ วัดไร่ขิงเรียกกันว่า “หลวงพ่อดาวเรือง” ส่วนองค์ที่ 2 ลอยน้ำไปแล้วสถิตขึ้นที่วัดบ้านแหลมจังหวัดสมุทรสงคราม เรียกว่า “หลวงพ่อดาวเรือง” และองค์ที่ 3 ลอยตามน้ำไปตามจังหวัดเพชรบุรี แล้วขึ้นสถิตที่วัดเขาตะเครา เรียกว่า “หลวงพ่อดาวเรือง” (พระอุบาลีคุณูปมาจารย์, 2554: 6-8)

สรุป

การท่องเที่ยวทั่วไปสำหรับนักท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่สำคัญโดยตามสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ เช่น แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism), แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวิทยาการ (Arts and Sciences Educational Attraction Standard), แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ (Historical Attraction), แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (Natural Attraction), แหล่งท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ (Recreational Attraction), แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Attraction), แหล่งท่องเที่ยวน้ำพุร้อนธรรมชาติ, แหล่งท่องเที่ยวประเภทชายหาด (Beach Attraction), แหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำตก, แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทถ้ำ, แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทเกาะ และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทแก่ง

การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้เรื่องศาสนา ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม เทศกาลงาน ประเพณี วิถีชีวิต การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวมีหลักการที่ 4 อย่าง คือ 1) การท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญ 2) การท่องเที่ยวที่ปลูกฝังคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหน รักษาทรัพยากรวัฒนธรรมในท้องถิ่น 3) การท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้ 4) การ

ท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความเข้าใจต่อวิถีชีวิต ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของท้องถิ่น

การท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีต่อวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวของวัดไร่ขิง พระอารามหลวง เป็นลักษณะของ 2 อย่าง คือ 1 แหล่งท่องเที่ยวประเภทศาสนา คือ อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา 2 สถานที่ท่องเที่ยวประเภทสถานปฏิบัติธรรม และนอกจากนี้วัดไร่ขิงยังมีส่วนที่สำคัญ เช่น ตำนานที่ 1 การอัญเชิญมาจากวัดศาลาปูนฯ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตำนานที่ 2 วัดไร่ขิงสร้างเมื่อปี กุณ พุทธศักราช 2394 ตำนานที่ 3 ตามตำนานเป็นเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับมีพระพุทธรูปลอยน้ำ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงวัฒนธรรม (2557). แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว เส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี 2557. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- กฤษณา รักษาโฉม และคณะ (2556). “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กระบวนการเปลี่ยนเส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรม”. บทความวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2566). ประเภทการท่องเที่ยว. สืบค้นเมื่อ 15 เมษายน 2566. จาก <https://sites.google.com/site/tourisum>.
- ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว (2566). การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. สืบค้นเมื่อ 30 มกราคม 2566. จาก <http://tourismdan1.blogspot.com/2013/06/blog-post.html>.
- จุฑามาศ คงสวัสดิ์ (2550). “การศึกษาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม”. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธนกฤต สังข์เฉย (2550). อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการ. เพชรบุรี: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศ.
- ธฤชวรรณ มาตกุล (2556). “แรงจูงใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอีสานกรณีศึกษาวัดศิลาอาสน์ (ภูพระ) จังหวัดชัยภูมิ”. ปริญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการจัดการการท่องเที่ยว. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นิศา ชัชกุล (2557). อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทวีพรินท์.
- ปรัชญาพร พัฒนาผล (2554). “การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยววัฒนธรรมแม่น้ำเพชรบุรี”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต. สาขาวิชาการบริหารงานวัฒนธรรม. วิทยาลัยนวัตกรรม : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไปเที่ยวกัน (2566). วัดไร่ขิง. สืบค้นเมื่อ 7 เมษายน 2566 จาก <https://th.trip.com/moments/detail/tha-talat-1450172119167495?locale=th-TH&curr=THB>.

- พระครูวิมลศิลปกิจ (เรืองฤทธิ์ ธนปญโญ) และคณะ (2555). “การศึกษารูปแบบและสภาพแหล่งเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย”. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ห้องเรียนวัดพระแก้ว จังหวัดเชียงราย.
- พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (2554). ประวัติและตำนาน หลวงพ่อวัดไร่ขิง. กาญจนบุรี: ธรรมเมธี-สหายพัฒนาการพิมพ์.
- มานิช พรหมปัญโญ และคณะ (2556). “แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานี”. วารสารการบริการและการท่องเที่ยว. ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม): 37
- มานิช พรหมปัญโญ และคณะ (2556). แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน. วารสารการบริการและการท่องเที่ยว ไทย. ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม).
- ราณี อีสัยกุล (2557). การจัดการการท่องเที่ยวเฉพาะทาง. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วัดไร่ขิง (2566). ประวัติวัดไร่ขิง. สืบค้นเมื่อ 7 เมษายน 2566 จาก <https://watriakhing.wordpress.com/>
- สำนักพัฒนาบริการท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (2557). คู่มือการตรวจประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สุดาทิพย์ นันทโชค (2555). “พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในเขตจังหวัดสิงห์บุรี ของนักท่องเที่ยวสูงอายุ”. ประชุมเชิงวิชาการ SWUMBA Research Conference. 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2555 ณ โรงแรมจัสตินเอ็กเชคคิวทีฟสวีท. กรุงเทพมหานคร.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ (2530). “กลุ่มพระพุทธรูปสี่อิริยาบถในศิลปะสุโขทัย: ความหมายทางพระพุทธศาสนาบางประการ”. วารสารเมืองโบราณ. ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน): 60
- หม่อมหลวงดุษฎี ชุมสาย และญิบพันธ์ พรหมโยธี (2527). ปฐมบทแห่งวิชาการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- Bhatia, A.K (1983). Tourism Development: Principle and Practices. New Delhi: 2 nd Steering Publishers Private Limited.
- Davidson Rob (1995). Tourism. 2nd.ed. Singapore Longman: Group Limited.

